

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Як зазначає В. Мамутов, ми постійно говоримо про адаптацію нашого законодавства до законодавства Європейського Союзу, про гармонізацію, зближення з ним [1]. Реформування національного кримінально-процесуального законодавства України вимагає вивчення досвіду державотворення і правових інститутів інших держав. Зокрема, закріплення і систематизації кримінально-процесуальних норм — кодифіковані норми в єдиному акті (Російська Федерація [2], Білорусь [3], Узбекистан, Франція [4]) чи представлене різними формами (джерелами) кримінально-процесуального права (Турція [5], держава англо-американської системи права), де відсутні внутрішня структура акта — наявність преамбули, розділів, глав, статей; формулювання мети, призначення кримінально-процесуального законодавства; законодавча стилістика та спеціальна термінологія, що значною мірою дозволяє сторонам кримінально-процесуальних відносин правильно розуміти їх, а органу розслідування без порушень застосовувати закон, в межах процесуальної форми проводити пізнавальну діяльність з розслідування злочинів і доказування в цілому.

Реформування кримінального процесу багато в чому залежить від концептуальних ідей, заснованих законодавцем і реалізованих у правових нормах. Зовнішній вираз цих концептуальних ідей проявляється насамперед у постановці мети кримінально-процесуальної діяльності, якою як в Україні, так і в Росії та Білорусі є встановлення істини у кримінальній справі, а також у визначенні основних засад досягнення цієї мети, якими є принципи кримінального судочинства [6, 97].

Аналізуючи положення Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації, Білорусії, звертаємо увагу на те, що законодавець відмовився від поняття «завдання кримінального судочинства», замінивши його поняттям «призначення кримінального судочинства». Як ми вже говорили, завдання — це категорія тимчасова, що реалізується на певному проміжку часу, а призначення — категорія постійна, що визначає цілеспрямованість певної діяльності.

У російському Кримінально-процесуальному кодексі виключено такі принципи, як об'єктивність, повнота, всесторонність. Права і свободи людини ставляться тепер вище відмітки про розкриття злочину. Всебічність, повнота й об'єктивність дослідження обставин справи є тепер наслідком дії принципу змагальності сторін. Адже в спорі народжується істина. В кримінальному процесі істина може народитися в тій суперечці, яка відбувається в умовах змагання, коли сторони наділені рівними правами і мають рівні можливості для відстоювання своїх позицій. Тому вже саме утвердження принципу змагальності сторін є визнанням того, що обставини справи повинні досліджуватися

всебічно, повно та об'єктивно. Відтворення картини дійсних минулих подій, а не конструювання їх заміняючої моделі — ось мета, яка повинна стояти перед правосуддям. Це є причиною того, що законодавець відмовився від прямого декларування принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження матеріалів справи. Так само не згадується встановлення істини у кримінальній справі у проекті КПК Республіки Білорусь.

Чинний КПК України (ст. 32) містить всього дев'ятнадцять роз'яснень значення термінів, у проекті КПК України таких роз'яснень двадцять вісім. У КПК Російської Федерації наведено значення шістдесяти основних понять, що порівняно з минулим КПК втричі більше. У КПК Білорусі дано роз'яснень понять і найменувань майже стільки ж. Це вдалий приклад для нашого законодавства, оскільки визначеність, однозначність понять, що перешкоджає можливості їх неоднозначного тлумачення, набуває особливо важливого значення в нашому інформаційному столітті [7, 14].

Звертає увагу алфавітний порядок розташування понять у КПК РФ, яким дається роз'яснення. В минулому законодавець в КПК РСФСР виходив з важливості терміна, визначаючи його черговість. У чинному КПК України (ст. 32) також спостерігаємо подібне явище. Алфавітний порядок полегшує пошук потрібного поняття і знімає питання конкуренції їх значення.

Визначення багатьох понять, наведених у ст. 5 КПК РФ, можна знайти в різних тлумачних словниках, довідниках і підручниках.

Дані в законі характеризуються:

- лаконічністю, завдяки якій у ряді випадків залишається простір для їх тлумачення;
- обов'язковістю використання у цьому значенні всіма особами, які застосовують кримінально-процесуальний закон;
- можливістю надання поняттям іншого значення, якщо це прямо не зазначено в законі.

Лаконічність як характерна риса характеризується відповідно до п. 1 ст. 5 КПК РФ: «алібі — знаходження підозрюваного або обвинуваченого в іншому місці». На відміну від словника російської мови КПК РФ не доповнює це визначення вказівкою на алібі як доказ непричетності обвинуваченого до злочину. З суворо юридичних позицій таке доповнення не є безумовно правильним. Наприклад, при скоєнні умисного вбивства особа, що перебуває в іншому місці на момент його скоєння, може бути причетною до його скоєння, оскільки вбивство скоєне за її замовленням.

Вперше в російському кримінально-процесуальному законодавстві роз'яснене поняття «житло» (п. 10 ст. 5 КПК РФ), в яке закон включає широке коло об'єктів: індивідуальний житловий будинок з житловими і нежитловими приміщеннями, які до нього входять, житлове приміщення незалежно від форми власності, що входить в житловий фонд і використовується для постійного чи тимчасового проживання, а також інше приміщення чи споруда, що не входить у житловий фонд, але використовується для проживання. Визначення поняття «житло» необхідне для правильного застосування норм, які стосують-

ся провадження деяких слідчих дій (обшук, виїмка, огляд). Цей приклад є позитивним для України для уникнення зайвих тлумачень.

Також у КПК РФ визначено поняття «затримання підозрюваного» і «момент фактичного затримання» (п. 11 і п. 15 ст. 5).

Надаючи терміну «процесуальне рішення» значення «рішення, що приймається судом, прокурором, слідчим, дізнавачем у порядку, встановленому Кодексом» (п. 33 ст. 5 КПК РФ), КПК роз'яснює, що саме слід розуміти під такими окремими видами процесуальних рішень, як «вердикт», «ухвала», «постанова», «подання», «вирок».

Новелою кримінального процесу РФ стало прийняття законодавцем у вигляді додатків до КПК РФ загальнообов'язкових форм процесуальних документів (всього 123 найменування), які складаються учасниками кримінального судочинства. Це свідчить про єдність форми і змісту російського кримінально-процесуального законодавства, його логічну завершеність, адже поряд із регламентацією змістової частини кримінального судочинства з'явилась регламентація формальна. Додатки є не «рекомендованою літературою», якою раніше були різноманітні «зразки процесуальних актів», а загальнообов'язковими, встановленими законом нормами поряд і разом з основними правовими нормами КПК РФ.

Бланки процесуальних документів виготовляються федеральним органом виконавчої влади, наділеним повноваженнями на провадження попереднього слідства. Але формалізуючи бланки законодавець створив ряд проблем. Виникає запитання: яке процесуальне значення недотримання форми бланків, тобто чи не виникатимуть питання допустимості доказів тощо. Якщо уявити, що слідчий, який перебуває у віддаленій місцевості і в якого закінчилися офіційні бланки, складає протокол слідчої дії у повній відповідності з вимогами КПК, але на матеріальному носії, не виготовленому в установленій законом формі. Тим самим він порушує закон. Крім того нормативно визначені законодавцем кількість рядків і граф створюють додаткові труднощі. Адже можливі випадки, коли кількість доказів у справі не вміщується у відведену кількість рядків або якщо суддя бажає мотивувати вирок додатковими абзацами. В такому випадку кримінально-процесуальна творчість не допускається. Таким чином, кримінально-процесуальна реформа не повинна перетворюватися в суцільну казуїстику, тобто в підрахунок рядків, граф, вимірювання ширини і висоти букв тощо [8, 51].

У Кримінально-процесуальному кодексі Франції відсутній такий процесуальний документ, як постанова про притягнення як обвинуваченого. «Обвинувачений» з'являється з моменту першої явки особи до слідчого судді (ст. 80-1). Також не існує такого процесуального документа, на відміну від України та Росії, як обвинувальний висновок. Замість нього складається постанова про притягнення до суду. Законодавець Франції використовує термін «особа, яка притягнена до розгляду» замість терміна «обвинувачений», доки вину особи не буде доведено. Крім того спочатку здійснюється допит обвинуваченого як «асистованого свідка», а потім уже пред'являється обвинувачення [9].

Згідно з французькою законодавчою традицією кожен закон, який змінює чи доповнює Кримінально-процесуальний кодекс, отримує власну назву, є самостійним джерелом права. Наприклад, закон від 15 червня 2000 року — «Закон, що укріплює захист презумпції невинуватості і права потерпілого». В українській юридичній техніці закон, який змінює чи доповнює КПК України, відображається в редакції норм кодексу.

Щодо кримінально-процесуального законодавства Турецької Республіки, то тут немає єдиного закону, який би повністю регулював весь порядок провадження у кримінальних справах. Кримінальне судочинство здійснюється на підставі Закону «Про діяльність і повноваження поліції» та Закону «Про кримінальне судочинство». Тому правомірно розглядати ці нормативно-правові акти як основні джерела кримінально-процесуального права Туреччини. Перший із зазначених законів визначає порядок розслідування кримінальних справ до віддання обвинуваченого до суду, а другий регулює наступні — переважно судові стадії кримінального процесу.

Крім цих нормативно-правових актів, у юридичній літературі як джерела кримінального процесу Туреччини вказуються й інші закони: «Про службу безпеки Туреччини», «Про Верховний Суд Туреччини», «Про суд у справах неповнолітніх», «Про прокуратуру Туреччини», «Про виконання кримінальних покарань», «Про адвокатуру» та інші. Важливе значення для кримінального судочинства мають рішення Касаційного Суду Туреччини, що є обов'язковими для судових інстанцій. Джерелами кримінального судочинства є укази Президента Туреччини і постанови Великих Національних Зборів (парламенту) Туреччини.

В основу чинного кримінально-процесуального законодавства покладено Основний Закон держави — Конституцію Турецької Республіки (1982 р.).

Щодо термінології, використовуваної в кримінально-процесуальному законодавстві Туреччини, то вона дещо відмінна від української. Наприклад, законодавець Туреччини використовує одну й ту ж назву для підозрюваного і обвинуваченого на всіх стадіях кримінального процесу аж до винесення вироку суду, і не існує розбіжності в їх правовому статусі. Відрізняється також перелік осіб, які мають право відмовитися від дачі показань свідка. Згідно зі ст. 47 Закону «Про кримінальне судочинство» це чоловік (дружина), наречений (наречена), інші родичі до «третього коліна».

КПК РФ, крім поняття «близькі родичі», виділяє і нове поняття «близькі особи», до яких відносять інших, за винятком близьких родичів і родичів, осіб, життя, здоров'я і добробут яких є дорогим свідку, потерпілому у зв'язку з обставинами (п. 3 ст. 5 КПК РФ) До родичів відносяться всі особи, за винятком близьких родичів, які перебувають у родинних зв'язках (п. 37 ст. 5 КПК РФ).

Таким чином, у нашій державі досить повчальним є аналіз досвіду нормотворення зарубіжних країн. Але, беручи його до уваги, не слід його повністю копіювати. Позитивний досвід інших держав доцільно використати для розроблення власного законодавства відповідно до вимог сьогодення.

Література

1. Мамутов В. Попіліне використувати техніко-юридичні засоби удосконалення законодавства // Право України. — 2008. — № 2.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.ICPO. AT.TUT.BY/crimprgru.html](http://www.ICPO.AT.TUT.BY/crimprgru.html).
3. КПК Республики Беларусь [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.ICPO. AT.TUT.BY/crimprgru.html.
4. КПК Франции [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.ICPO. AT.TUT.BY/crimprgru.html.
5. Закон Турецкой Республики «Про кримінальне судочинство» [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.ICPO. AT.TUT.BY/crimprgru.html.
6. Халемін М. До питання використання законотворчого досвіду країн СНД на етапі реформи кримінального процесу в Україні та визначення концептуальних ідей // Підприємство, господарство і право. — 2002. — № 6. — С. 97.
7. Серов В. А. Основные понятия, используемые в новом УПК Российской Федерации // Российский судья. — 2002. — № 11. — С. 14.
8. Головкин Л. В. Новый УПК РФ в контексте сравнительного уголовно-процессуального права // Государство и право. 2002. № 5. С. 51–55.
9. КПК Франции [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.ICPO. AT.TUT.BY/crimprgru.html.

Анотація

Стратонов В. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства України у світлі євроінтеграційних процесів. Стаття.

У статті наведено короткий порівняльно-правовий аналіз основних положень кримінально-процесуального законодавства України і аналогічного законодавства країн з різними правовими системами. Результати проведеного аналізу можуть вплинути на реформування кримінальної юстиції в Україні.

Ключові слова: євроінтеграція, кримінально-процесуальне законодавство, порівняльно-правовий метод.

Аннотация

Стратонов В. П. Реформирование уголовно-процессуального законодательства Украины в свете евроинтеграционных процессов. — Статья.

В статье проведен краткий сравнительно-правовой анализ основных положений уголовно-процессуального законодательства Украины и аналогичных законодательных актов стран с разными правовыми системами. Результаты проведенного анализа могут оказать значимое влияние на реформирование уголовной юстиции в Украине.

Ключевые слова: евроинтеграция, уголовно-процессуальное законодательство, сравнительно-правовой метод.

Summary

Stratonov V. M. The Reformation of Ukrainian Criminal Justice Legislation From the Point of View of Eurointegration. — Article.

The article holds the comparative legal analyses of the positions of the criminal procedure of Ukraine with the similar legislative acts of the countries with different legal systems. The results of the analyses may influence the reformation of the penal justice of Ukraine.

Keywords: eurointegration, criminal justice legislation, comparative method.